Rättsfallssamlingen

DOMSTOLENS DOM (stora avdelningen)

den 5 juni 2018*

”Begäran om förhandsavgörande – Artikel 325 FEUF – Bedrägeri eller annan olaglig verksamhet som riktar sig mot Europeiska unionens ekonomiska intressen på tullområdet – Lagföringens effektivitet – Nedläggning av det straffrättsliga förfarandet – Skälig tidsfrist – Direktiv 2012/13/EU – Rätt att bli informerad om anklagelsen – Rätt att få tillgång till material som rör målet – Direktiv 2013/48/EU – Rätt till tillgång till försvarare”

I mål C-612/15,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 267 FEUF, framställd av Spetsializiran nakazatelen sad (Särskild brottmålsdomstol, Bulgarien) genom beslut av den 11 november 2015, som inkom till domstolen den 18 november 2015, i brottmålet mot

Nikolay Kolev,

Milko Hristov,

Stefan Kostadinov,

meddelar

DOMSTOLEN (stora avdelningen)

sammansatt av ordföranden K. Lenaerts, vice-ordföranden A. Tizzano (referent), avdelningsordförandena R. Silva de Lapuerta, M. Ilešič, J. L. da Cruz Vilaça, J. Malenovský och E. Levits samt domarna E. Juhász, A. Borg Barthet, J.-C. Bonichot, F. Biltgen, K. Jürimäe, C. Lycourgos, M. Vilaras och E. Regan,

generaladvokat: Y. Bot,

justitiesekreterare: handläggaren M. Aleksejev,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 15 november 2016,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

– Bulgariens regering, genom L. Zaharieva och E. Petranova, båda i egenskap av ombud,

– Europeiska kommissionen, genom R. Troosters och V. Soloveytchik, båda i egenskap av ombud,

och efter att den 4 april 2017 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

* Rättegångsspråk: bulgariska.

följande

Dom

1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artikel 325 FEUF samt Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/13/EU av den 22 maj 2012 om rätten till information vid straffrättsliga förfaranden (EUT L 142, 2012, s. 1), och Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/48/EU av den 22 oktober 2013 om rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden och förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder samt om rätt att få en tredje part underrättad vid frihetsberövande och rätt att under frihetsberövandet kontakta tredje personer och konsulära myndigheter (EUT L 294, 2013, s. 1).

2 Begäran har framställts i ett brottmål mot Nikolay Kolev, Milko Hristov och Stefan Kostadinov, vilka står anklagade för olika brott i egenskap av tulltjänstemän i Svilengrad (Bulgarien).

Tillämpliga bestämmelser

Unionsrätt

Beslut 2007/436/EG, Euratom

3 Enligt artikel 2.1 a i rådets beslut 2007/436/EG, Euratom av den 7 juni 2007 om systemet för Europeiska gemenskapernas egna medel (EUT L 163, 2007, s. 17), som var tillämpligt vid tidpunkten för omständigheterna i målet vid den nationella domstolen, omfattar unionens egna medel tullar enligt Gemensamma tulltaxan.

Förordning (EG) nr 450/2008 och förordning (EU) nr 952/2013

4 Artikel 21.1 i Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 450/2008 av den 23 april 2008 om fastställande av en tullkodex för gemenskapen (moderniserad tullkodex) (EUT L 145, 2008, s. 1), som var tillämplig vid tidpunkten för omständigheterna i det nationella målet, föreskrev följande:

”Varje medlemsstat ska fastställa påföljder för överträdelser av gemenskapens tullagstiftning. Påföljderna ska vara effektiva, proportionella och avskräckande.”

5 Denna förordning har upphävts från och med den 30 oktober 2013 genom Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 952/2013 av den 9 oktober 2013 om fastställande av en tullkodex för unionen (EUT L 269, 2013, s. 1), vars artikel 42.1 återger i huvudsak nämnda artikel 21.1.

Direktiv 2012/13

6 Skälen 10, 14, 27, 28 och 41 i direktiv 2012/13 har följande lydelse:

”(10) Gemensamma minimiregler bör leda till ökat förtroende för alla medlemsstaters straffrättsliga system, vilket i sin tur bör bidra till ett effektivare rättsligt samarbete i en anda av ömsesidigt förtroende. Sådana gemensamma minimiregler bör fastställas inom området för information vid straffrättsliga förfaranden.

…

(14) Det fastställer gemensamma minimiregler när det gäller information om … anklagelsen till misstänkta eller tilltalade personer i straffrättsliga förfaranden, i syfte att öka det ömsesidiga förtroendet mellan medlemsstaterna. Detta direktiv bygger på de rättigheter som fastställs i stadgan, särskilt artiklarna … 47 och 48 i denna, och bygger på [artikel 6] i Europakonventionen, såsom [den] tolkas av Europadomstolen. …

…

(27) Personer som misstänks för att ha begått ett brott ska erhålla all den information om anklagelsen som behövs för att de ska kunna förbereda sitt försvar och för att man ska kunna garantera ett rättvist förfarande.

(28) Informationen som tillhandahålls till misstänkta eller tilltalade personer om den brottsliga gärning de misstänks ha gjort sig skyldig till eller anklagas för bör tillhandahållas utan dröjsmål och senast före polisens eller en annan behörig myndighets första officiella förhör med dem samt utan att det påverkar de pågående utredningarna. En beskrivning av omständigheterna, inklusive, om de är kända, tid och plats, rörande den brottsliga gärning som personen i fråga misstänks ha gjort sig skyldig till eller anklagas för, och den eventuella brottsrubriceringen, bör tillhandahållas i tillräckligt utförlig form med beaktande av det skede av det straffrättsliga förfarandet i vilket beskrivningen tillhandahålls, så att man garanterar ett rättvist förfarande och möjliggör ett effektivt utövande av rätten till försvar.

…

(41) Direktivet syftar särskilt till att främja … rätten till en rättvis rättegång och rätten till försvar. …”

7 I artikel 1 i direktiv 2012/13 anges följande:

”Detta direktiv fastställer bestämmelser om misstänkta eller tilltalade personers rätt till information … om anklagelsen mot dem. …”

8 I artikel 6 i direktiv 2012/13, med rubriken ”Rätten att bli informerad om anklagelsen”, föreskrivs följande:

”1. Medlemsstaterna ska se till att misstänkta och tilltalade personer erhåller information om den brottsliga gärning som de är misstänkta eller anklagade för. Den informationen ska tillhandahållas utan dröjsmål och vara så utförlig som krävs för att säkerställa ett rättvist förfarande och ett effektivt utövande av rätten till försvar.

…

3. Medlemsstaterna ska se till att utförlig information om anklagelsen, inbegripet brottets art och brottsrubriceringen liksom det sätt på vilket den tilltalade personen varit delaktig i brottet, tillhandahålls senast när de sakförhållanden som ligger till grund för anklagelsen lämnas in till en domstol.

4. Medlemsstaterna ska se till att misstänkta eller tilltalade personer utan dröjsmål informeras om alla ändringar i den information som tillhandahållits i enlighet med denna artikel, där så krävs för att man ska kunna säkerställa ett rättvist förfarande.”

9 I artikel 7 i direktivet, med rubriken ”Rätten att få tillgång till material som rör målet”, föreskrivs följande i punkterna 2 och 3:

”2. Medlemsstaterna ska säkerställa att tillgång till åtminstone all bevisning som är i behöriga myndigheters besittning, oavsett om den talar för eller emot de misstänkta eller tilltalade personerna, ges dessa personer eller deras försvarare, för att man ska kunna säkerställa ett rättvist förfarande och för att förbereda försvaret.

3. … [D]en tillgång till det material som avses i punkt 2 [ska] beviljas inom rimlig tid – senast när de sakförhållanden som ligger till grund för anklagelsen lämnas in till en domstol för avgörande – för att rätten till försvar ska kunna utövas effektivt. Om de behöriga myndigheterna kommer i besittning av ytterligare bevisning ska de bevilja tillgång till denna inom rimlig tid, så att den kan beaktas.”

Direktiv 2013/48

10 I skäl 12 i direktiv 2013/48 anges följande:

”I detta direktiv fastställs minimiregler avseende rätten till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden … Direktivet främjar således tillämpningen av stadgan, särskilt artiklarna … 47 och 48, och bygger på [artikel] 6 … i Europakonventionen, såsom [denna] tolkas av Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna …”

11 Artikel 1 i detta direktiv har följande lydelse:

”Detta direktiv fastställer minimiregler om [rätten] för misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden … att få tillgång till en försvarare ….”

12 I artikel 3 i direktivet, med rubriken ”Rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden”, föreskrivs följande i punkt 1:

”Medlemsstaterna ska se till att misstänkta och tilltalade har rätt till tillgång till en försvarare i så god tid och på sådant sätt att de berörda personerna kan utöva sin rätt till försvar i praktiken och på ett effektivt sätt.”

Bulgarisk rätt

Bestämmelserna om rätten till försvarare

13 Av artikel 91.3 jämförd med artikel 92 i Nakazatelno protsesualen kodeks (straffprocesslagen), i den lydelse som var i kraft vid tidpunkten för omständigheterna i det nationella målet (nedan kallad straffprocesslagen), följer att när två tilltalade har anlitat samma försvarare måste domstolen entlediga försvararen om försvaret av den ena personen strider mot försvaret av den andra personen. Enligt fast nationell rättspraxis finns det en motsättning mellan dessa personers intressen om en av dem lämnar uppgifter som kan användas mot den andra, medan den andra personen inte ger någon förklaring.

14 Artikel 94. 4–6 i denna lag reglerar ett oberoende organs förordnande av en annan försvarare.

Bestämmelserna om anklagelseskrifter, uppgifter i förundersökningen och åtalet

15 Artiklarna 219 och 221 i straffprocesslagen föreskriver att utredningsorganet ska upprätta anklagelseskriften, som redogör för de viktigaste faktiska omständigheterna för överträdelsen och den rättsliga kvalificeringen av dessa omständigheter. Denna rättsakt ska delges den anklagade och dennes försvarare, som undertecknar densamma efter att ha tagit del av den.

16 Delgivningen av uppgifter i utredningen regleras i artiklarna 226–230 i straffprocesslagen. Enligt dessa artiklar ska uppgifter som har samlats in i slutet av undersökningen överlämnas till försvaret före ett eventuellt åtal, om det så begär. I detta fall ska den anklagade och dennes försvarare kallas minst tre dagar före överlämnandet och kan sedan ta del av de aktuella handlingarna inom rimlig tid. Om de inte finns på den adress som angivits eller om de inte inställer sig dagen för kallelsen utan giltiga skäl, bortfaller skyldigheten att överlämna handlingarna.

17 Enligt, bland annat, artikel 246 i denna lag, gäller att när åklagaren beslutar att väcka talan vid domstol, upprättar han eller hon åtalet, varigenom det inledande skedet av det straffrättsliga förfarandet avslutas och domstolsförfarandet inleds. Åtalet som enligt den hänskjutande domstolen utgör ”den slutliga anklagelsen” anger i detalj sakomständigheterna och den rättsliga kvalificeringen av dessa. Åtalet överlämnas till domstolen som inom femton dagar ska pröva om några väsentliga formföreskrifter har åsidosatts. Om några sådana formföreskrifter inte har åsidosatts, fastställer domstolen datum för den första förhandlingen. Den tilltalade och dennes försvarare tillställs en kopia av åtalet tillsammans med kallelsen till förhandlingen. De har sedan en tidsfrist på sju dagar, som kan förlängas, för att förbereda sitt försvar.

De bestämmelser och den rättspraxis som avser åsidosättande av väsentliga formföreskrifter

18 I artikel 348.3 led 1 i straffprocesslagen anges att åsidosättandet av formföreskrifter är av ”väsentlig” betydelse när det innebär ett betydande åsidosättande av en processuell rättighet som är erkänd i lag. Enligt rättspraxis från Varhoven kasatsionen sad (Högsta kassationsdomstolen, Bulgarien) utgörs sådana åsidosättanden av bland annat underlåtenheten att upprätta eller kommunicera anklagelseskriften, uppgifter i förundersökningen eller åtalet liksom förekomsten av en motsägelse i åtalet. Den rättsakt som är behäftad med felet ska ersättas med en ny rättsakt, eftersom domstolen själv inte kan läka åklagarens överträdelser av väsentliga formföreskrifter, utan måste återförvisa ärendet till den senare.

Bestämmelserna om avslutande av det straffrättsliga förfarandet

19 Avslutandet av det straffrättsliga förfarandet var vid tidpunkten för de faktiska omständigheterna reglerat bland annat genom artiklarna 368 och 369 i straffprocesslagen, vilka den hänskjutande domstolen har uppgett hade till syfte att skynda på det inledande skedet av det straffrättsliga förfarandet.

20 I enlighet med artikel 368 i den lagen gäller att, om det inledande skedet av det straffrättsliga förfarandet inte hade avslutats vid utgången av en period av två år från anklagelsen för allvarliga brott, kunde den anklagade begära att domstolen tillämpar det förfarande som föreskrivs i artikel 369 i samma lag för att ärendet skulle hänskjutas till ett avgörande eller, om detta inte är möjligt, att det straffrättsliga förfarandet skulle avslutas.

21 I enlighet med artikel 369 i straffprocesslagen ska domstolen, efter att ha konstaterat utgången av perioden på två år hänskjuta ärendet till åklagaren och fastställa en frist för denne på tre månader för att slutföra förundersökningen och avsluta den första delen av det straffrättsliga förfarandet, antingen genom att lägga ned förundersökningen eller väcka åtal. Om åklagaren väljer det andra alternativet har han eller hon ytterligare femton dagar på sig för att utarbeta och tillställa domstolen ett åtal. Om

åklagaren inte iakttar den nya tidsfristen måste domstolen ta upp frågan och lägga ned det straffrättsliga förfarandet. Om däremot åklagaren avslutar det inledande straffrättsliga förfarandet och lämnar in ett åtal till domstolen i tid, ska domstolen pröva förfarandets lagenlighet och framför allt försäkra sig om att något åsidosättande av väsentliga formföreskrifter inte har skett. Om domstolen anser att sådana överträdelser har begåtts, hänskjuter den på nytt ärendet till åklagaren, som har en månad på sig för att rätta till dessa överträdelser. Om åklagaren inte iakttar den utsatta fristen, inte åtgärdar överträdelserna eller begår nya, lägger domstolen ned det straffrättsliga förfarandet.

22 Om samtliga dessa villkor var uppfyllda hade den anklagade rätt till en sådan nedläggelse och domstolen var skyldig att besluta om en sådan utan att själv kunna läka överträdelserna av de väsentliga formföreskrifter som hade konstaterats eller pröva målet i sak. Beslutet att lägga ned det straffrättsliga förfarandet innebar att det inte längre var möjligt att väcka åtal mot personen i fråga. Detta beslut kunde inte överklagas, utom i undantagsfall.

23 Genom skrivelse av den 25 augusti 2017 underrättade den hänskjutande domstolen EU-domstolen om en ändring av artiklarna 368 och 369 i straffprocesslagen, och om införandet av en ny artikel 368a i denna lag. Enligt den ändrade lydelsen av dessa artiklar kan domstolen inte längre besluta om att lägga ned det straffrättsliga förfarandet, utan endast besluta om att påskynda detsamma. Den hänskjutande domstolen påpekar emellertid att dessa ändringar inte äger tidsmässig tillämpning (*ratione temporis*) i det nationella målet.

Målet vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

24 Åtta tulltjänstemän i Svilengrad – Dimitar Dimitrov, Plamen Drenski, Nikolay Kolev, Milko Hristov, Stefan Kostadinov, Nasko Kurdov, Nikola Trifonov och Georgi Zlatanov – anklagas för att ha deltagit i en kriminell organisation under perioden 1 april 2011 till 2 maj 2012. De uppgavs nämligen ha krävt mutor från förare av nyttofordon och enskilda som passerade gränsen mellan Bulgarien och Turkiet för att inte göra någon tullkontroll och inte nämna de konstaterade oegentligheterna i handlingarna. Stefan Kostadinov och Nasko Kurdov anklagas också för häleri avseende mutorna, och Plamen Drenski, Milko Hristov och Nikola Trifonov för korruption. Dessa olika gärningar utgör, enligt artiklarna 215, 301 och 321 i Nakazatelen kodeks (straffprocesslagen), brott för vilka utdöms frihetsberövande straff på, utifrån omständigheterna, upp till sex eller tio års fängelse och, när det gäller korruption, bötesstraff.

25 Dessa åtta personer greps under natten mellan den 2 och den 3 maj 2012. Anklagelserna mot dem fastställdes omedelbart efter gripandet. De preciserades därefter under år 2013 och de anklagade informerades om dem. De informerades också om de bevis som samlats in.

26 Några av de anklagade ingick en överenskommelse med åklagarmyndigheten för att delvis avsluta förfarandet mot dem och ärendet togs upp vid den hänskjutande domstolen för att den skulle fastställa överenskommelsen. Den domstolen ansåg emellertid att anklagelseskrifterna inte hade antagits av det behöriga organet och att de innehöll formfel, varför den vid två tillfällen avslog begäran.

27 Följaktligen hänsköts ärendet till den behöriga åklagaren på den specialiserade åklagarmyndigheten för att denne skulle upprätta en ny anklagelseskrift beträffande de åtta anklagade. Förfarandet avbröts emellertid i praktiken och tidsfristerna för undersökningen har förlängts flera gånger.

28 Under år 2014 hade förundersökningen ännu inte slutförts trots att det hade gått två år sedan anklagelsen. Nikolay Kolev, Milko Hristov och Stefan Kostadinov begärde därför på grundval av artikel 368 i straffprocesslagen att den hänskjutande domstolen skulle tillämpa det förfarande som föreskrivs i artikel 369 i straffprocesslagen. Den domstolen, som biföll begäran, hänsköt ärendet till åklagare och förelade denne att inom tre månader, det vill säga före den 29 januari 2015, avsluta

förundersökningen, upprätta en ny anklagelseskrift, kommunicera denna och uppgifterna i förundersökningen med de anklagade samt avsluta den första delen av det straffrättsliga förfarandet. Därefter skulle åklagaren inom femton dagar upprätta ett åtal och överlämna det till domstolen.

29 Åklagaren upprättade en ny anklagelseskrift och väckte åtal vid den hänskjutande domstolen inom den föreskrivna fristen.

30 Emellertid fick Nikolay Kolev, Stefan Kostadinov och deras försvarare inte del av anklagelserna. De uppgav nämligen att de inte kunde inställa sig vid tidpunkten för kommuniceringen av medicinska och yrkesmässiga skäl. Dessutom hade varken de eller Milko Hristov informerats om uppgifterna i förundersökningen.

31 Genom beslut av den 20 februari 2015 slog den hänskjutande domstolen fast att åsidosättandena av väsentliga formföreskrifter bestod i, för det första, att de nya anklagelserna inte hade kommunicerats med Nikolay Kolev och Stefan Kostadinov, vilket är en kränkning av deras processuella rättigheter, och att åtalet innehöll information om anklagelser som inte hade kommunicerats med dem på vederbörligt sätt. För det andra har nämnda domstol påpekat att delar av åtalet avseende gärningar som tillskrevs Milko Hristov var motsägelsefulla. Den hänskjutande domstolen hänsköt, i enlighet med artikel 369 i straffprocesslagen, ärendet ännu en gång till åklagaren och förelade vederbörande att inom en månad, det vill säga före den 7 maj 2015, läka formfelen vid äventyr av att brottmålsförfarandet mot Nikolay Kolev, Milko Hristov och Stefan Kostadinov skulle läggas ned.

32 Trots upprepade försök av åklagaren att sammankalla Nikolay Kolev och Stefan Kostadinov, lyckades denne inte att på vederbörligt sätt kommunicera den upprättade anklagelseskriften och uppgifterna i förundersökningen. Uppgifterna i förundersökningen kunde inte heller kommuniceras med Milko Hristov. Dessa tre personer och deras försvarare uppgav nämligen på nytt att de inte kunde inställa sig på de fastställda datumen av olika skäl, bland annat utlandsresa, medicinska och yrkesmässiga skäl, liksom den omständigheten att åklagaren inte hade iakttagit den lagstadgade fristen på tre dagar för kommuniceringen av uppgifter i förundersökningen.

33 Följaktligen bedömde den hänskjutande domstolen genom beslut av den 22 maj 2015 att åklagaren inte hade åtgärdat de konstaterade överträdelserna av väsentliga formföreskrifter och hade gjort sig skyldig till nya överträdelserna då Nikolay Kolevs, Milko Hristovs och Stefan Kostadinovs processuella rättigheter återigen hade åsidosatts och åtalet fortfarande innehöll motsägelser.

34 Den hänskjutande domstolen betonade att det var möjligt att dessa tre personer och deras försvarare hade missbrukat sina rättigheter i förhalningssyfte för att hindra åklagaren från att avsluta det straffrättsliga förfarandet och rätta till nämnda överträdelser inom föreskriven frist. Den fann emellertid att villkoren för att avsluta förfarandet var uppfyllda och att de berörda därmed hade rätt till att förfarandet avslutades. I detta hänseende har den hänskjutande domstolen i huvudsak påpekat att den omständigheten att en anklagad missbrukar sina rättigheter och objektivt sett hindrar åklagaren från att fullgöra olika processhandlingar som följer av lag, inte kan förhindra att det straffrättsliga förfarandet läggs ned. Trots dessa konstateranden valde den domstolen emellertid att avsluta ärendet i stället för att lägga ned förfarandet.

35 Såväl åklagaren, som argumenterade för att det inte förelåg något åsidosättande av väsentliga formföreskrifter, som Milko Hristov, som ansåg att det var fel av den hänskjutande domstolen att inte lägga ned det straffrättsliga förfarandet i fråga, överklagade detta beslut.

36 Genom beslut av den 12 oktober 2015 fann appellationsdomstolen att den hänskjutande domstolen borde ha lagt ned det straffrättsliga förfarandet i enlighet med artiklarna 368 och 369 i straffprocesslagen, och återförvisade därför målet till den hänskjutande domstolen.

37 Den hänskjutande domstolen undrar emellertid om domen av den 8 september 2015, Taricco m.fl. (C-105/14, EU:C:2015:555), som meddelades av EU-domstolen medan målet var anhängigt vid andrainstansdomstolen, inte väcker tvivel om förenligheten av artiklarna 368 och 369 i straffprocesslagen med unionslagstiftningen, särskilt med medlemsstaternas skyldighet att säkerställa en effektiv lagföring av brott som riktar sig mot unionens ekonomiska intressen.

38 Om så är fallet, vill den hänskjutande domstolen få klarhet i vilka följderna blir av en sådan oförenlighet. Den hänskjutande domstolen, som anger att det ankommer på den att i förekommande fall inte tillämpa de relevanta artiklarna, undrar vilka särskilda åtgärder den bör vidta för att säkerställa att unionsrätten ges full verkan samtidigt som skyddet av rätten till försvar och rätten till en rättvis rättegång för Nikolay Kolev, Milko Hristov och Stefan Kostadinov säkerställs.

39 Den hänskjutande domstolen anger flera alternativ.

40 För det första skulle den hänskjutande domstolen kunna besluta att inte tillämpa de tidsfrister som fastställs i artikel 369 i straffprocesslagen och följaktligen ge åklagaren längre tid för att åtgärda eventuella brister som konstaterats i samband med upprättandet av åtalet och kommuniceringen av anklagelsen och uppgifterna i förundersökningen med de anklagade innan ärendet på nytt lämnas över till domstol. Nämnda domstol är dock osäker på vilka konkreta åtgärder som den borde vidta för att garantera dessa personers rättigheter att få sin sak prövad inom skälig tid enligt artikel 47 andra stycket i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (nedan kallad stadgan).

41 Vidare kan den hänskjutande domstolen besluta att inleda domstolsförfarandet av det straffrättsliga förfarandet oaktat de oegentligheter som har förekommit under den inledande delen av förfarandet. Den domstolen är emellertid osäker på huruvida unionsrätten utgör hinder för detta.

42 Härvidlag undrar den hänskjutande domstolen om dessa oegentligheter, som utgör ett ”åsidosättande av väsentliga formföreskrifter” enligt bulgarisk rätt, också ska kvalificeras som sådana med tillämpning av artiklarna 6 och 7 i direktiv 2012/13 och artikel 3.1 i direktiv 2013/48. Om så är fallet, undrar den vidare om den kan inleda domstolsförfarandet trots att väsentliga formföreskrifter har åsidosatts, läka dessa åsidosättanden inom ramen för detta förfarande och därefter pröva målet i sak, utan att lägga ned förfarandet med tillämpning av artiklarna 368 och 369 i straffprocesslagen.

43 Vidare anser den hänskjutande domstolen, som har påpekat att Stefan Kostadinov och Nasko Kurdov företräddes av samma försvarare, att deras intressen är motstridiga, eftersom Stefan Kostadinov hade lämnat uppgifter som kan användas mot Nasko Kurdov, som inte har lämnat några uppgifter. Den hyser tvivel om förenligheten med artikel 3.1 i direktiv 2013/48 av artiklarna 91.3 och 92 i straffprocesslagen, vilka ålägger den att entlediga försvararen av denna anledning även om Stefan Kostadinov och Nasko Kurdov, som är medvetna om situationen, motsätter sig detta. I detta sammanhang undrar den hänskjutande domstolen huruvida rätten till tillgång till en försvarare som föreskrivs i nämnda artikel 3.1 skulle vara iakttagen om den förordnar två försvarare för att ersätta den nuvarande.

44 Mot denna bakgrund beslutade Spetsializiran nakazatelen sad (Särskild brottmålsdomstol, Bulgarien) att vilandeförklara målet och ställa följande frågor till domstolen:

”1. Är en nationell lag förenlig med en medlemsstats skyldighet att effektivt lagföra överträdelser som begås av tulltjänstemän, om det straffrättsliga förfarande mot tulltjänstemän som genomförs enligt denna lag på grund av deltagande i en kriminell organisation med syfte att begå korruptionsbrott i tjänsten (mottagande av mutor för att avstå från tullinspektion) samt på grund av konkreta mutor och [häleri i form av] hemlighållande av mottagna mutor, läggs ned utan att domstolen prövar anklagelserna i sak om följande villkor är uppfyllda: a) fristen på två år från anklagelsen har löpt ut, b) [den anklagade] har ansökt om att förundersökningen ska avslutas, c) domstolen har förelagt åklagarmyndigheten att avsluta förfarandet inom tre månader, d) åklagarmyndigheten har inom

denna frist ’åsidosatt väsentliga formföreskrifter’ (nämligen en underlåtenhet att korrekt delge kompletterande anklagelser, underlåtenhet att ge tillgång till materialet i målet samt motstridigheter i åtalet), e) domstolen har förelagt åklagarmyndigheten att åtgärda dessa ’åsidosättanden av väsentliga formföreskrifter’ inom en månad, f) åklagarmyndigheten inte har åtgärdat dessa ’åsidosättanden av väsentliga formföreskrifter’ inom denna frist – varvid grunden för dessa åsidosättanden inom den första fristen på tre månader och underlåtenhet att åtgärda åsidosättandena inom denna sista frist på en månad kan hänföras såväl till åklagarmyndigheten (underlåtenhet att åtgärda motstridigheter i åtalet, underlåtenhet att vidta faktiska åtgärder under den övervägande delen av fristerna) som till försvaret (åsidosättande av skyldigheten att medverka vid delgivning av åtalet och beviljandet av tillgång till materialet i målet på grund av de [anklagades] sjukhusvistelse och påstådda andra yrkesmässiga förpliktelser för försvararna), g) de [anklagade] har fått en rätt till nedläggning av det straffrättsliga förfarandet på grund av att ’åsidosättanden av väsentliga formföreskrifter’ inte har åtgärdats inom de därför fastställda fristerna?

2. Om [den första frågan] besvaras nekande: Vilken del av ovannämnda lagbestämmelse ska den nationella domstolen underlåta att tillämpa för att säkerställa en effektiv tillämpning av unionsrätten: a) nedläggningen av det straffrättsliga förfarandet när fristen på en månad löper ut eller b) klassificeringen av ovannämnda fel som ’åsidosättanden av väsentliga formföreskrifter’ eller c) skyddet för den enligt [första frågan] g) uppkomna rätten – om det är möjligt att avhjälpa detta åsidosättande inom ramen för domstolsförfarandet?
   a) Ska beslutet att underlåta att tillämpa en nationell lagbestämmelse, enligt vilken föreskrivs att det straffrättsliga förfarandet ska läggas ned, knytas till att:
      i) Åklagarmyndigheten beviljas en ytterligare frist för att åtgärda ’åsidosättandet av väsentliga formföreskrifter’ som motsvarar den frist under vilken nämnda myndighet på grund av hinder som beror på försvaret objektivt sett inte hade möjlighet att göra detta?
      ii) Domstolen i situation i) fastställer att dessa hinder har uppkommit till följd av ett missbruk av rättigheter?
      iii) Om [den andra frågan a, i] besvaras nekande, domstolen fastställer att den nationella lagstiftningen ger tillräckliga garantier för att den straffrättsliga förundersökningen ska avslutas inom rimlig tid?
   b) Är beslutet att inte tillämpa den enligt nationell rätt föreskrivna kvalificeringen av ovannämnda brister som ’åsidosättande av väsentliga formföreskrifter’ förenlig med unionsrätten, det vill säga:
      i) Är rätten för försvaret att erhålla utförlig information om anklagelsen enligt artikel 6.3 i [direktiv 2012/13] tillräckligt säkerställd,

         – om denna information lämnas efter det att åtalet faktiskt har lämnats in till en domstol, men före den rättsliga prövningen, eller om försvaret vid en tidigare tidpunkt, när åtalet ännu inte lämnats in till domstolen, har erhållit all information om väsentliga delar av åtalet (såsom i fråga om Milko Hristov)?

         – om den andra frågan b i, första strecksatsen besvaras jakande – om denna information lämnas efter det faktiska inlämnandet av åtalet till domstol, men innan domstolen har prövat åtalet, och försvaret har erhållit delar av informationen om väsentliga delar av åtalet vid en tidigare tidpunkt, när åtalet ännu inte lämnats in till domstolen, varvid anledningen till att endast delar av informationen har tillhandahållits beror på hinder från försvarets sida (såsom i fråga om de tilltalade Nikolay Kolev och Stefan Kostadinov)?

         – om denna information är motstridig när det gäller hur kravet på mutor konkret har kommit till uttryck (en gång anges att [någon] annan [av de anklagade] uttryckligen har krävt mutor, medan den tilltalade Milko Hristov gav uttryck för sitt missnöje

genom sitt ansiktsuttryck när den person som omfattades av tullinspektionen erbjöd för lite pengar, och det sedan uppges att den tilltalade Milko Hristov bokstavligen och konkret har krävt mutor)?

ii) Är rätten enligt artikel 7.3 i direktiv 2012/13 för försvaret att beviljas tillgång till materialet ’senast när de sakförhållanden som ligger till grund för anklagelsen lämnas in till en domstol för avgörande’ tillräckligt säkerställd i det nationella målet om försvaret hade tillgång till väsentliga delar av materialet vid en tidigare tidpunkt och gavs möjlighet att få tillgång till materialet, men som på grund av hinder (sjukdom, yrkesmässiga förpliktelser) och med hänvisning till nationell rätt, enligt vilken det för att få tillgång till materialet krävs en kallelse tre dagar i förväg, inte har utnyttjat denna rätt? Krävs det att en andra möjlighet beviljas efter det att hindren har bortfallit med en frist för kallelse på minst tre dagar? Krävs det en prövning av huruvida nämnda hinder objektivt har förelegat eller huruvida det föreligger ett missbruk av rättigheter?

iii) Har de lagstadgade krav som föreskrivs i artikel 6.3 och artikel 7.3 i direktiv 2012/13 ’senast när de sakförhållanden som ligger till grund för anklagelsen lämnas in till en domstol’ samma betydelse i båda bestämmelserna? Vilken betydelse har detta krav – före det faktiska inlämnandet av åtalet till en domstol, eller senast när åtalet lämnas in till domstolen, eller efter det att det lämnats in men innan domstolen vidtar åtgärder för att pröva dessa anklagelser?

iv) Har de lagstadgade kraven på tillhandahållande av information om anklagelsen till försvaret och tillgång till material som rör ett mål på ett sådant sätt att ’ett effektivt utövande av rätten till försvar’ och ’ett rättvist förfarande’ kan säkerställas enligt artikel 6.1 och artikel 7.2 och 7.3 i direktiv 2012/13 samma betydelse i båda bestämmelserna? Är detta krav uppfyllt

– om den detaljerade informationen om anklagelsen visserligen tillhandahålls försvaret efter inlämnandet av åtalet till domstol, men innan några åtgärder har vidtagits för att pröva anklagelsen i sak, och försvaret har beviljats en tillräcklig frist för förberedelser och vid en tidigare tidpunkt tillhandahölls endast ofullständig och delvis information om anklagelsen,

– om försvaret visserligen beviljas tillgång till allt material efter inlämnandet av åtalet till domstol, men innan åtgärder vidtas för att pröva anklagelsen i sak, och har beviljats en tillräcklig frist för att förbereda sig och försvaret vid en tidigare tidpunkt har beviljats tillgång till den största delen av materialet i målet,

– om en domstol skulle vidta åtgärder för att garantera för försvaret att alla yttranden som det lämnar in efter att ha tagit del av de utförliga sakförhållandena och allt material i målet, skulle ha samma verkan som de hade haft om de hade lämnats in till åklagarmyndigheten innan åtalet lämnades in till domstol?

v) Är ’ett rättvist förfarande’ enligt artikel 6.1 och 6.4 samt ’ett effektivt utövande av rätten till försvar’ enligt artikel 6.1 i direktiv 2012/13 säkerställt om domstolen skulle besluta om att inleda ett domstolsförfarande avseende ett slutgiltigt åtal som är motstridigt vad gäller hur kravet på mutor har kommit till uttryck, men där domstolen därefter har berett åklagarmyndigheten tillfälle att åtgärda dessa motstridigheter och har möjliggjort för parterna att helt och fullt göra gällande de rättigheter som de hade haft om åtalet hade lämnats in till domstol utan sådana motstridigheter?

vi) Är den rätt som stadgas i artikel 3.1 i [direktiv 2013/48] till tillgång till försvarare tillräckligt säkerställd om försvararen under förundersökningen har beretts tillfälle att infinna sig för att erhålla information om den preliminära anklagelsen och få fullständig tillgång till allt material i målet, men denne på grund av yrkesmässiga förpliktelser och med åberopande av nationell rätt, enligt vilken det föreskrivs en kallelsefrist på minst tre

dagar, inte har infunnit sig? Krävs det att en ny frist på minst tre dagar beviljas när dessa förpliktelser har fallit bort? Krävs det en prövning av huruvida det finns grund för att inte infinna sig eller av huruvida det föreligger ett missbruk av rättigheter?

vii) Skulle ett åsidosättande under den straffrättsliga förundersökningen av den rätt som stadgas i artikel 3.1 i direktiv 2013/48 om rätt till tillgång till försvarare påverka ’utövandet av rätten till försvar i praktiken och på ett effektivt sätt’ om domstolen – efter det att åtalet lämnats in till denna – ger försvararen full tillgång till de slutgiltiga och detaljerade sakförhållandena samt till allt material i målet, och därefter vidtar åtgärder för att garantera för försvararen att alla yttranden som försvararen lämnar in efter att ha tagit del av de utförliga sakförhållandena och allt material i målet, skulle ha samma verkan som de hade haft om de hade lämnats in till åklagarmyndigheten innan sakförhållandena lämnades in till domstol?

c) Är den rätt till nedläggning av det straffrättsliga förfarandet som uppkommit för den [anklagade] (på ovannämnda villkor) förenlig med unionsrätten, oberoende av att det föreligger en möjlighet att helt avhjälpa ’åsidosättandet av väsentliga formföreskrifter’ som åklagarmyndigheten inte har åtgärdat genom att domstolen vidtar åtgärder under domstolsförfarandet, vilket i slutänden innebär att den [anklagade] befinner sig i en likadan rättslig situation som vederbörande hade befunnit sig i om åsidosättandet hade åtgärdats i rätt tid?

3) Får förmånligare nationella bestämmelser beträffande rätten att få sin sak prövad inom skälig tid, rätten till information samt rätten till tillgång till försvarare tillämpas om de i förening med ytterligare omständigheter (det förfarande som beskrivs ovan i första frågan) skulle leda till att det straffrättsliga förfarandet läggs ned?

4) Ska artikel 3.1 i direktiv 2013/48 tolkas så, att den nationella domstolen har befogenhet att entlediga en försvarare från domstolsförfarandet, vilken har företrätt två av de [anklagade], där en av dem har lämnat uppgifter om faktiska omständigheter som påverkar den andra [anklagades] intressen negativt, vilken [anklagad] i sin tur inte har lämnat några uppgifter?

Om denna fråga besvaras jakande, skulle domstolen säkerställa rätten till tillgång till försvarare enligt artikel 3.1 i detta direktiv om den – efter att ha godkänt att en försvarare som samtidigt har företrätt två [anklagade] med motstridiga intressen deltar vid domstolsförfarandet – för var och en av de [anklagade] utsåg olika, nya offentliga försvarare?”

Prövning av tolkningsfrågorna

Inledande synpunkter

45 Det ska inledningsvis noteras att den hänskjutande domstolen, genom beslut av den 28 september 2016, som inkom till domstolen den 25 oktober 2016, har angett att en av de anklagade i det nationella målet, Milko Hristov, avlidit och att brottmålsförfarandet mot vederbörande följaktligen har lagts ned.

46 Det framgår både av ordalydelsen och av systematiken i artikel 267 FEUF att förfarandet med förhandsavgörande förutsätter att ett mål verkligen är anhängigt vid den nationella domstolen och att den domstolen inom ramen för det målet kommer att meddela ett avgörande med beaktande av förhandsavgörandet (dom av den 13 september 2016, Rendón Marín, C-165/14, EU:C:2016:675, punkt 24).

47 Under dessa omständigheter saknas det anledning att besvara tolkningsfrågorna i den del som de avser Milko Hristov.

48 De fyra frågorna och delfrågorna, vilka delvis överlappar varandra, kan delas upp i tre grupper. De tre första frågorna och delfrågorna till dessa måste anses avse för det första huruvida unionsrätten, särskilt artikel 325 FEUF, utgör hinder för nationella bestämmelser, såsom artiklarna 368 och 369 i straffprocesslagen, samt följderna av deras eventuella oförenlighet med unionsrätten och, för det andra, rätten att bli underrättad om anklagelsen och få tillgång till handlingarna i ärendet. För det tredje undrar den nationella domstolen genom den fjärde frågan hur långt rätten att få tillgång till en försvarare sträcker sig under sådana omständigheter som dem i det nationella målet.

De skyldigheter som följer av artikel 325 FEUF

49 Med de första tre frågorna vill den hänskjutande domstolen få klarhet i huruvida, vad avser brott på området för tull, artikel 325 FEUF ska tolkas så, att den utgör hinder för en nationell lagstiftning som föreskriver en nedläggning av ett brottmålsförfarande, såsom det som föreskrivs i artiklarna 368 och 369 i straffprocesslagen. Om så är fallet, vill den hänskjutande domstolen få klarhet i vilka slutsatser som ska dras av den omständigheten att en sådan lagstiftning är oförenlig med nämnda bestämmelse i EUF-fördraget.

50 För att kunna besvara dessa frågor, ska det anges att artikel 325.1 FEUF ålägger medlemsstaterna att bekämpa bedrägerier och all annan olaglig verksamhet som riktar sig mot unionens ekonomiska intressen genom åtgärder som är avskräckande och effektiva (se, för ett liknande resonemang, dom av den 8 september 2015, Taricco m.fl., C-105/14, EU:C:2015:555, punkt 37, och dom av den 5 december 2017, M.A.S. och M.B., C-42/17, EU:C:2017:936, punkt 30).

51 Enligt artikel 2.1 a i beslut 2007/436 omfattar unionens egna medel bland annat tullar enligt Gemensamma tulltaxan. Det finns således ett direkt samband mellan uppbörden av inkomster från tullar och tillhandahållandet av motsvarande resurser till unionens budget. En brist i uppbörden av de förstnämnda inkomsterna leder eventuellt till en minskning av budgeten (se, analogt, dom av den 5 december 2017, M.A.S. och M.B., C-42/17, EU:C:2017:936, punkt 31 och där angiven rättspraxis).

52 För att säkerställa skyddet av unionens ekonomiska intressen ankommer det på medlemsstaterna att vidta nödvändiga åtgärder för att garantera en fullständig och effektiv uppbörd av tullar och avgifter, vilket kräver att tullkontroller utförs korrekt.

53 Det följer av artikel 325.1 FEUF att medlemsstaterna för detta ändamål ska föreskriva effektiva och avskräckande påföljder för överträdelser av unionens tullagstiftning. Skyldigheten för medlemsstaterna att föreskriva effektiva, proportionella och avskräckande påföljder i sådana fall föreskrevs i övrigt i artikel 21.1 i förordning nr 450/2008 och föreskrivs nu i artikel 42.1 i förordning nr 952/2013.

54 Visserligen har medlemsstaterna härvidlag en valfrihet vad gäller tillämpliga påföljder, vilka kan bestå i administrativa påföljder, straffrättsliga påföljder eller en kombination av båda. De är emellertid skyldiga att se till att grova bedrägerier eller annan grov olaglig verksamhet som riktar sig mot unionens ekonomiska intressen på tullområdet bestraffas med straffrättsliga påföljder som är effektiva och avskräckande (se, för ett liknande resonemang, dom av den 5 december 2017, M.A.S. och M.B., C-42/17, EU:C:2017:936, punkterna 33–35 och där angiven rättspraxis, dom av den 20 mars 2018, Menci, C-524/15, EU:C:2018:197, punkt 20, och dom av den 2 maj 2018, Scialdone, C-574/15, EU:C:2018:295, punkterna 34 och 35).

55 Medlemsstaterna ska också se till att straffprocessreglerna gör det möjligt att effektivt beivra brott som avser sådana handlingar.

56 I förevarande mål står de anklagade i det nationella målet anklagade för att ha deltagit i en kriminell organisation under mer än ett år och under denna tid ha krävt mutor av personer som passerat gränsen mellan Bulgarien och Turkiet för att inte göra en tullkontroll och i de berörda handlingarna inte nämna oegentligheter som upptäckts, och, vad bland annat gäller Stefan Kostadinov, för häleri avseende de mutor som samlats in.

57 Sådana handlingar, som den hänskjutande domstolen har beskrivit som systematiska och fortlöpande överträdelser av tullbestämmelser och vilka enligt bulgarisk rätt utgör brott som bestraffas med frihetsberövande straff med i förekommande fall upp till sex eller tio års fängelse, kan hindra uppbörden av tullar. Med förbehåll för den bedömning av de faktiska omständigheterna som nämnda domstol har att göra, förefaller dessa handlingar kunna utgöra grovt bedrägeri eller grov olaglig verksamhet som riktar sig mot unionens ekonomiska intressen i den mening som avses i artikel 325.1 FEUF.

58 Varken den hänskjutande domstolen eller parterna i förfarandet har ifrågasatt den effektiva och avskräckande verkan av de straffrättsliga påföljder som föreskrivs i nationell rätt.

59 Det återstår dock att pröva om inte reglerna i artiklarna 368 och 369 i straffprocesslagen kan hindra en effektiv bestraffning vid grovt bedrägeri eller grov olaglig verksamhet som riktar sig mot dessa intressen, i strid med artikel 325.1 FEUF.

60 I detta hänseende framgår det av beslutet om hänskjutande att enligt de ovannämnda artiklarna 368 och 369 ska den nationella domstolen på begäran av den anklagade besluta om nedläggning av det straffrättsliga förfarandet om åklagaren vid utgången av en tidsfrist på två år – förlängd med tidsfrister på tre och en halv månader respektive en månad – inte har slutfört undersökningen och, i förekommande fall, upprättat och delgivit försvaret anklagelsen, gett försvaret tillgång till handlingarna i ärendet och inkommit med ett åtal till domstol, eller om vederbörande i detta sammanhang har åsidosatt väsentliga formföreskrifter i den mening som avses i bulgarisk rätt och inte har åtgärdat dem inom denna tidsfrist. Om de villkor som anges i artiklarna 368 och 369 i straffprocesslagen är uppfyllda, uppkommer en rätt att få det straffrättsliga förfarandet nedlagt, varför domstolen är skyldig att besluta om nedläggning. Beslutet om nedläggning kan vidare inte överklagas och är slutligt.

61 Såvitt framgår av beslutet om hänskjutande tycks emellertid den nationella domstolen, mot bakgrund av de specifika omständigheterna i det aktuella fallet – särskilt målets svårighetsgrad och parternas uppträdande – inte kunna förlänga de tidsfrister som föreskrivs eller pröva målet i sak och, såsom den hänskjutande domstolen har föreslagit, själv åtgärda eventuella åsidosättanden av väsentliga formföreskrifter under det inledande skedet, även när den skadliga verkan på försvarets rättigheter av dessa åsidosättanden hade kunna åtgärdas genom lämpliga åtgärder under domstolsförfarandet.

62 Särskilt tycks det framgå av beslutet om hänskjutande att de hinder som uppställts av försvaret för den korrekta delgivningen av anklagelsen, inbegripet eventuell förhalning, inte hindrar att tidsfristerna på tre och en halv månader och en månad som åklagaren har getts för att avsluta förundersökningen och väcka åtal, i enlighet med artikel 369 i straffprocesslagen, fortsätter att löpa och därmed kan medföra att det straffrättsliga förfarandet läggs ned och lagföring förhindras.

63 Under dessa omständigheter kan det konstateras att den nationella lagstiftning som är aktuell i det nationella målet kan utgöra hinder för en effektiv lagföring och för påföljder vid grovt bedrägeri och annan grov olaglig verksamhet som riktar sig mot unionens ekonomiska intressen, i strid med artikel 325.1 FEUF.

64 Vad beträffar konsekvenserna av denna tolkning av artikel 325.1 FEUF, ska det erinras om att denna artikel ålägger medlemsstaterna en skyldighet att uppnå ett precist resultat, och det finns inte något villkor därvidlag avseende tillämpningen av den regel som anges i denna bestämmelse (dom av den 5 december 2017, M.A.S. och M. B., C-42/17, EU:C:2017:936, punkt 38 och där angiven rättspraxis).

65 Det åvilar i första hand den nationella lagstiftaren att vidta de åtgärder som krävs för att uppfylla dessa skyldigheter. Det ankommer således på lagstiftaren, i förekommande fall, att ändra sin lagstiftning och se till att de förfaranderegler som är tillämpliga vid lagföring av brott som riktar sig mot unionens ekonomiska intressen inte är utformade på ett sådant sätt att de på grund av sin natur medför en systemrisk för straffrihet avseende sådana överträdelser, och att säkerställa skyddet av de grundläggande rättigheterna för de anklagade.

66 Den hänskjutande domstolen ska å sin sida, utan att vänta på att den aktuella nationella lagstiftningen ändras i enlighet därmed genom ett lagstiftningsförfarande eller något annat konstitutionellt förfarande, ge dessa skyldigheter full verkan genom att tolka nämnda lagstiftning, så långt det är möjligt, mot bakgrund av artikel 325.1 FEUF, såsom den har tolkats av EU-domstolen, eller, om nödvändigt, underlåta att tillämpa denna lagstiftning (se, för ett liknande resonemang, dom av den 8 september 2015, Taricco m.fl., C-105/14, EU:C:2015:555, punkt 49).

67 För det fall, såsom den nationella domstolen förefaller anse, det finns flera åtgärder som kan vidtas för att genomföra skyldigheterna i fråga, ankommer det på den domstolen att avgöra vilka av dessa åtgärder som ska tillämpas. I synnerhet ankommer det på den nationella domstolen att bestämma huruvida det härvidlag finns anledning att bortse från alla de krav som fastställs i artiklarna 368 och 369 i straffprocesslagen, eller att förlänga den tidsfrist som föreskrivs för åklagaren i dessa artiklar för att avsluta det inledande förfarandet och rätta till eventuella oegentligheter under det förfarandet, eller huruvida, när åklagaren i förekommande fall har väckt åtal inom tidsfristen, den nationella domstolen ska inleda domstolsförfarandet och själv åtgärda dessa oegentligheter. I detta avseende ska den hänskjutande domstolen dock säkerställa att det i de olika skedena av förfarandet kan bortses från ett eventuellt avsiktligt och otillbörligt hindrande från försvarets sida till förmån för det korrekta genomförandet och fortskridandet i förfarandet.

68 I detta sammanhang och med beaktande av den omständigheten att de straffrättsliga förfarandena i det nationella målet utgör en tillämpning av bland annat artikel 325.1 FEUF och således unionsrätten i den mening som avses i artikel 51.1 i stadgan (se, analogt, dom av den 20 mars 2018, Menci, C-524/15, EU:C:2018:197, punkt 21), måste denna domstol även se till att de grundläggande rättigheter som de anklagade i det nationella målet garanteras genom stadgan iakttas. Skyldigheten att säkerställa en effektiv uppbörd av unionens medel får nämligen inte strida mot iakttagandet av dessa rättigheter (se, för ett liknande resonemang, dom av den 29 mars 2012, Belvedere Costruzioni, C-500/10, EU:C:2012:186, punkt 23, och dom av den 5 december 2017, M.A.S. och M.B., C-42/17, EU:C:2017:936, punkterna 46 och 52).

69 I synnerhet, vad avser ett straffrättsligt förfarande, ankommer det i första hand på den nationella domstolen att vidta nödvändiga åtgärder för att säkerställa iakttagandet av försvarets rättigheter, vilka garanteras genom artikel 48.2 i stadgan, särskilt rätten att bli underrättad om anklagelsen och att få tillgång till handlingarna i ärendet. Eftersom dessa rättigheter mer specifikt är föremålet för den andra gruppen av frågor som den nationella domstolen har ställt, hänvisas det till punkterna 78–100 i denna dom.

70 För det andra ska den hänskjutande domstolen, när den beslutar om de åtgärder som ska vidtas i detta fall i syfte att säkerställa den fulla verkan av artikel 325.1 FEUF, säkerställa att de anklagades rätt att få sin sak prövad inom skälig tid iakttas.

71 Härvidlag ska det erinras om att denna rättighet utgör en allmän princip i unionsrätten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 17 december 1998, Baustahlgewebe/kommissionen, C-185/95 P, EU:C:1998:608, punkt 21), vilken har stadfästs i artikel 6.1 i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, som undertecknades i Rom den 4 november 1950, och artikel 47 andra stycket i stadgan vad gäller domstolsförfarandet. På det straffrättsliga området ska denna rättighet iakttas inte bara under domstolsförfarandet, utan även under förundersökningen från det ögonblick den berörda personen står anklagad för ett brott (se,

analogt, Europadomstolen, den 15 juli 2002, Affaire stratégies et communications och Dumoulin mot Belgien, CE:ECHR:2002:0715JUD003737097, § 39, och Europadomstolen, 10 september 2010, McFarlane mot Irland, CE:ECHR:2010:0910JUD003133306, § 143).

72 Enligt domstolens fasta praxis kan frågan huruvida förfarandet pågått under en skälig tid inte fastställas med hänvisning till en bestämd längsta tidsgräns som fastställts på ett abstrakt sätt. Skäligheten ska bedömas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet, såsom de intressen som står på spel och målets svårighetsgrad eller de behöriga myndigheternas eller parternas agerande, där en sådan svårighetsgrad eller en sådan förhalning från försvarets sida kan användas för att motivera en tidsfrist som vid första anblicken är för lång (se, för ett liknande resonemang, dom av den 26 november 2013, Groupe Gascogne/kommissionen, C-58/12 P, EU:C:2013:770, punkterna 85 och 86, och dom av den 14 juni 2016, Marchiani/parlamentet, C-566/14 P, EU:C:2016:437, punkterna 99 och 100).

73 Såsom generaladvokaten har påpekat i punkt 91 i sitt förslag till avgörande, ankommer det på den hänskjutande domstolen att bedöma huruvida, i förekommande fall, rätten att få sin sak prövad inom skälig tid har iakttagits vad gäller de anklagade genom att beakta inte bara det faktum att utredningen i det nationella målet gäller åtta personer som anklagas för delaktighet i en kriminell organisation under mer än ett år, men även den omständigheten att de förseningar som uppkommit eventuellt kan vara förorsakade av försvaret.

74 Det ankommer även på den nationella domstolen att fastställa de konkreta åtgärder som ska vidtas för att säkerställa att denna rätt iakttas, med beaktande av alla processuella möjligheter som erbjuds genom den nationella lagstiftningen, sammantagna och tolkade mot bakgrund av unionsrätten. För det fall, såsom har angetts i punkt 67 i denna dom, flera lösningar är möjliga för att ge full verkan åt de skyldigheter som följer av artikel 325.1 FEUF, ankommer det på den nationella domstolen att avgöra vilken av dessa möjligheter som i det enskilda fallet säkerställer den grundläggande rättigheten i fråga.

75 Det bör dessutom påpekas att den nationella domstolen inte får besluta om att lägga ned det straffrättsliga förfarandet med tillämpning av den nationella lagstiftning som är aktuell i målet vid den nationella domstolen av det enda skälet att en sådan nedläggning skulle vara den lösning som är mest förmånlig för de anklagade när det gäller deras rätt att få sin sak prövad inom skälig tid och deras rätt till försvar. Det är visserligen tillåtet för de nationella domstolarna att tillämpa nationella normer för skydd av de grundläggande rättigheterna, men detta får bara ske på villkor att tillämpningen inte äventyrar bland annat unionsrättens företräde, enhetlighet och effektivitet (se, för ett liknande resonemang, dom av den 5 december 2017, M.A.S. och M.B., C-42/17, EU:C:2017:936, punkt 47 och där angiven rättspraxis).

76 Mot bakgrund av det ovan angivna ska artikel 325.1 FEUF tolkas så, att den utgör hinder för en nationell lagstiftning som föreskriver en nedläggning av ett straffrättsligt förfarande, såsom den som föreskrivs i artiklarna 368 och 369 i straffprocesslagen, i den mån denna lagstiftning är tillämplig på förfaranden avseende fall av grovt bedrägeri och annan grov olaglig verksamhet som riktar sig mot unionens ekonomiska intressen i tullfrågor. Det ankommer på den nationella domstolen att ge full verkan åt artikel 325.1 FEUF genom att i förekommande fall underlåta att tillämpa denna nationella lagstiftning, samtidigt som den ska säkerställa att de anklagades grundläggande rättigheter iakttas.

Rätten att bli underrättad om anklagelsen och få tillgång till handlingarna i ärendet enligt direktiv 2012/13

77 Inledningsvis bör det påpekas att den hänskjutande domstolen har begärt en tolkning av bestämmelser i direktiv 2012/13 och en bestämmelse i direktiv 2013/48 vad gäller den anklagades och försvararens rätt att informeras om anklagelsen och att få tillgång till handlingarna i ärendet. Eftersom det sistnämnda direktivet, till skillnad från det första, inte innehåller några särskilda bestämmelser avseende sådana rättigheter, är det emellertid endast direktiv 2012/13 som ska tolkas i detta avseende.

78 Genom sin andra och tredje fråga vill den hänskjutande domstolen få klarhet i huruvida artikel 6.3 i direktiv 2012/13 ska tolkas så, att rätten att bli underrättad om anklagelsen som anges i denna artikel är iakttagen om den detaljerade informationen om anklagelsen tillhandahålls försvaret först efter det att åtal väckts, men innan domstolen faktiskt börjar pröva åtalet och innan förhandlingen inleds vid den.

79 Den nationella domstolen har vidare frågat domstolen huruvida artikel 7.3 i det direktivet ska tolkas så, att den däri föreskrivna rätten till tillgång till handlingarna i ärendet iakttas när de behöriga myndigheterna har gett försvaret möjlighet att ta del av dessa handlingar under förundersökningen, även om försvaret inte har kunnat utnyttja denna möjlighet. För det fall denna fråga besvaras nekande önskar den hänskjutande domstolen få klarhet i huruvida denna rätt iakttas om försvarets skulle beredas en ny möjlighet att ta del av dessa handlingar efter väckandet av åtal, men innan domstolen börjar pröva åtalet och innan förhandlingen inleds vid den.

80 För det tredje, om svaret på de föregående frågorna är nekande, frågar den hänskjutande domstolen om möjligheten att läka åsidosättandena av rättigheterna i fråga under domstolsförfarandet.

81 Det ankommer visserligen på den hänskjutande domstolen att bedöma huruvida bestämmelserna i direktiv 2012/13 har iakttagits i det nationella målet och vilka konkreta åtgärder som bör vidtas för detta ändamål, men det ankommer på EU-domstolen att närmare ange vilka objektiva omständigheter som ska beaktas vid en sådan bedömning.

82 I detta sammanhang bör det noteras, enligt vad som anges i skäl 14 och artikel 1 i direktivet, att dess syfte är att fastställa minimiregler för information till misstänkta eller tilltalade.

83 I synnerhet föreskrivs det i artikel 6.3 i det direktivet att medlemsstaterna ska se till att utförlig information om anklagelsen, inbegripet brottets art och brottsrubriceringen liksom det sätt på vilket den tilltalade har varit delaktig i brotten, tillhandahålls vederbörande. I artikel 7.2 i direktivet föreskrivs det vidare att misstänkta eller tilltalade personer eller deras försvarare bör ges tillgång till all bevisning, oavsett om den talar för eller emot de misstänkta eller tilltalade personerna, som är i de behöriga myndigheternas besittning.

84 När det gäller den tidpunkt då en sådan vidarebefordran ska äga rum, föreskriver artikel 6.3 och artikel 7.3 i direktiv 2012/13 endast att tillhandahållandet ska ske ”senast när de sakförhållanden som ligger till grund för anklagelsen lämnas in till en domstol för avgörande” och att denna tillgång ska säkerställas inom ”rimlig tid – senast när de sakförhållanden som ligger till grund för anklagelsen lämnas in till en domstol för avgörande – för att rätten till försvar ska kunna utövas effektivt”.

85 Såsom generaladvokaten har påpekat i punkt 98 i sitt förslag till avgörande hänvisar denna bestämmelse inte till någon bestämd frist i detta avseende.

86 Bestämmelsens lydelse i de olika språkversionerna gör det vidare inte möjligt att otvetydigt fastställa den senaste tidpunkt vid vilken tillhandahållandet av detaljerad information om anklagelsen och tillgång till material som rör målet, ska ges. I vissa av dessa språkversioner, såsom den franska och den nederländska, skulle nämligen de aktuella bestämmelserna kunna tolkas så, att de antingen avser den tidpunkt då åtal väcks vid den domstol som är behörig att pröva sakfrågan och förfarandet inleds där, eller, såsom generaladvokaten har påpekat i punkt 100 i sitt förslag till avgörande, den dag då överläggning sker i målet. Andra språkversioner, såsom den tyska, avser däremot den tidpunkt då åtal väcks vid domstolen. På samma sätt hänvisar bland annat den engelska och den italienska versionen till den tidpunkt då saken överlämnas till domstolens prövning.

87 Under dessa omständigheter ska bestämmelserna tolkas mot bakgrund av det sammanhang i vilket de ingår och deras syfte (se, för ett liknande resonemang, dom av den 20 december 2017, Spanien/rådet, C-521/15, EU:C:2017:982, punkt 158).

88 I detta avseende framgår det av skälen 10 och 14 i direktiv 2012/13 att direktivets syfte, genom att anta gemensamma minimiregler om rätten till information vid straffrättsliga förfaranden, är att stärka det ömsesidiga förtroendet mellan medlemsstaterna för varandras straffrättsliga system. Såsom anges i huvudsak i skäl 14 och även i skäl 41 i direktivet, bygger direktivet i detta avseende på de rättigheter som anges bland annat i artiklarna 47 och 48 i stadgan och syftar till att främja dessa rättigheter.

89 Det är således så, såsom anges i skälen 27 och 28 i nämnda direktiv samt i artiklarna 6 och 7 i detsamma, att dessa artiklar just syftar till att säkerställa ett effektivt utövande av försvarets rättigheter och ett rättvist förfarande (se, för ett liknande resonemang, avseende artikel 6 i direktivet, dom av den 22 mars 2017, Tranca m.fl., C-124/16, C-188/16 och C-213/16, EU:C:2017:228, punkt 38 och där angiven rättspraxis).

90 Detta kräver att den anklagade får detaljerad information om anklagelsen och har möjlighet att gå igenom handlingarna i tid, så att vederbörande på ett effektivt sätt kan förbereda sitt försvar, såsom för övrigt föreskrivs i artikel 7.3 i direktiv 2012/13 om att få tillgång till handlingarna, varvid det ska preciseras att tillhandahållande av ofullständig information och partiell tillgång till handlingarna är otillräckligt i detta hänseende.

91 Detta direktiv kräver inte att denna tidpunkt är identisk vad gäller tillhandahållandet av detaljerad information om anklagelsen och vad gäller rätten till tillgång till handlingarna i ärendet. Vidare kan denna tidpunkt, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet och typen av förfarande i fråga, infalla före eller samtidigt som åtal väcks vid domstol, eller även infalla efter åtalet.

92 Nämnda syfte liksom det korrekta genomförandet av förfarandet förutsätter emellertid i princip och med förbehåll för eventuella särskilda eller förenklade förfaranden, att detta tillhandahållande sker och tillgång till handlingarna beviljas senast när förhandlingen om de sakförhållanden som ligger till grund för anklagelsen de facto inleds vid den domstol som är behörig att avgöra målet i sak.

93 Det är nämligen genom detta tillhandahållande och denna tillgång som den anklagade eller hans eller hennes försvarare får information om de anklagelser som riktas mot den anklagade och deras rättsliga kvalificering, samt om den bevisning som anklagelserna grundar sig på. Möjligheten att få ta del av denna information senast när förhandlingen inleds är av avgörande betydelse för att göra det möjligt för den anklagade eller dennes försvarare att på ett effektivt sätt delta i förhandlingen i enlighet med den kontradiktoriska principen och principen om parternas likställdhet i processen, så att vederbörande kan framföra sin inställning på ett effektivt sätt.

94 I fall av överträdelse av detta krav finns det emellertid ingenting i direktiv 2012/13 som hindrar domstolen från att vidta nödvändiga åtgärder för att rätta till detta, under förutsättning att rätten till försvar och till en rättvis rättegång skyddas på vederbörligt sätt.

95 Detta krav utesluter i övrigt inte att uppgifter om anklagelsen som har överlämnats till försvaret kan bli föremål för senare ändringar, i synnerhet vad gäller den rättsliga kvalificeringen av de påtalade gärningarna, eller att nya bevis tillförs ärendet under förhandlingen. Sådana ändringar och sådana uppgifter måste dock tillhandahållas den anklagade eller dennes försvarare vid en tidpunkt då de fortfarande har möjlighet att reagera på ett effektivt sätt, före överläggningen. Denna möjlighet föreskrivs för övrigt i artikel 6.4 i direktivet, där det stadgas att misstänkta eller tilltalade personer utan dröjsmål ska informeras om alla ändringar som tillkommit under det straffrättsliga förfarandet avseende den information som tillhandahållits i enlighet med den artikeln, där så krävs för att man ska kunna säkerställa ett rättvist förfarande, liksom i artikel 7.3 i direktivet, där det föreskrivs att om de behöriga myndigheterna får tillgång till ytterligare bevisning ska de bevilja tillgång till denna inom rimlig tid, så att den kan beaktas.

96 I alla händelser måste, i de situationer som anges i punkterna 92 och 93, 94 och 95 i denna dom och oavsett vid vilken tidpunkt den detaljerade informationen om anklagelsen tillhandahålls och tillgång till handlingar beviljas, den anklagade och dennes försvarare, i enlighet med den kontradiktoriska principen och principen om parternas likställdhet i processen, ges tillräckligt med tid för att sätta sig in i denna information och dessa handlingar och kunna utarbeta ett effektivt försvar, framföra synpunkter och, i förekommande fall, inkomma med en begäran om bland annat bevisupptagning, som de har rätt att göra enligt nationell rätt. Såsom generaladvokaten har påpekat i punkt 101 i sitt förslag till avgörande, medför detta krav att målet i förekommande fall ska vilandeförklaras och återupptas vid en senare tidpunkt.

97 I den mån den hänskjutande domstolen mer specifikt undrar hur rätten att få tillgång till det material som rör målet i enlighet med artikel 7 punkterna 2 och 3 i direktiv 2012/13 ska utövas, ska det anges att om den anklagade personen eller dennes försvarare har kallats för att på hans eller hennes begäran få tillgång till dessa handlingar under förundersökningen, men av legitima skäl eller av skäl som denna inte kontrollerar inte har kunnat närvara, kräver iakttagandet av rätten till försvar och rätten till ett rättvist förfarande – som bestämmelsen syftar till att genomföra – att åklagarmyndigheten eller domstolen, beroende på omständigheterna, vidtar de åtgärder som är nödvändiga för att se till att denna person eller dennes försvarare ges ytterligare ett tillfälle att sätta sig in i dessa handlingar. Med förbehåll för vad som anges i punkterna 90–93 och 96 i förevarande dom, utgör denna bestämmelse inte hinder för att denna nya möjlighet ges efter det att åtal har väckts.

98 Härvidlag ankommer det emellertid på domstolen att göra en skälig avvägning mellan, å ena sidan, iakttagandet av rätten till försvar och, å andra sidan, behovet av att säkerställa en effektiv lagföring och beivran av brott som riktar sig mot unionens ekonomiska intressen och behovet av att se till att förfarandet genomförs inom skälig tid, med beaktande av en eventuell förhalning från försvarets sida av förfarandets gång.

99 Det följer av vad som anförts ovan att artikel 6.3 i direktiv 2012/13 ska tolkas så, att den inte utgör hinder för att detaljerad information till försvaret avseende anklagelsen tillhandahålls efter det att åtal väckts, men innan domstolen prövar anklagelsen i sak och före förhandlingen, eller till och med efter det att förhandlingen har inletts men innan överläggning sker i målet när det är fråga om sålunda tillhandahållen information som senare ändras, under förutsättning att alla nödvändiga åtgärder vidtas för att säkerställa att rätten till försvar och rättvisa förfaranden iakttas.

100 Artikel 7.3 i direktiv 2012/13 ska tolkas så, att det ankommer på den nationella domstolen att säkerställa att försvaret ges en faktisk möjlighet att få tillgång till handlingar i ärendet, där en sådan tillgång i förekommande fall får ges efter det att åtal väckts, men innan domstolen prövar anklagelsen i sak och före förhandlingen, eller till och med efter det att förhandlingen har inletts men innan överläggning sker i målet när ny bevisning tillkommer under förfarandet, under förutsättning att alla nödvändiga åtgärder vidtas för att säkerställa att rätten till försvar och rättvisa förfaranden iakttas.

Om rätten till tillgång till en försvarare enligt direktiv 2013/48

101 Genom sin fjärde fråga vill den hänskjutande domstolen få klarhet i huruvida artikel 3.1 i direktiv 2013/48 ska tolkas så, att den för det första utgör hinder för en nationell lagstiftning som ålägger den nationella domstolen att entlediga en försvarare som utsetts av två anklagade, mot de sistnämndas vilja, på den grunden att dessa två personer har motstridiga intressen, och för det andra utgör hinder för att domstolen tillåter dessa personer att utse en ny försvarare eller, i förekommande fall, själv förordnar två försvarare för att ersätta den förstnämnde försvararen.

102 Inledningsvis bör det noteras att i enlighet med artikel 15.1 i direktivet hade visserligen den föreskrivna tidsfristen för direktivets införlivande inte löpt ut när den hänskjutande domstolen inkom med förevarande begäran om förhandsavgörande, men den löpte ut den 27 november 2016. Under dessa omständigheter är direktivet tillämpligt på situationen för de anklagade i det nationella målet.

103 Enligt artikel 1 i direktiv 2013/48 fastställs i direktivet minimiregler om rätten för misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden att få tillgång till en försvarare. Enligt artikel 3.1 i direktivet ska medlemsstaterna se till att misstänkta och tilltalade har rätt till tillgång till en försvarare i så god tid och på sådant sätt att de berörda personerna kan utöva sin rätt till försvar i praktiken och på ett effektivt sätt.

104 Såsom framgår i skäl 12 i direktivet, syftar direktivet till att främja bland annat rätten att erhålla rådgivning, låta sig försvaras och företrädas i enlighet med vad som anges i artikel 47 andra stycket i stadgan samt rätten till försvar enligt artikel 48.2.

105 I enlighet med förklaringarna avseende stadgan om de grundläggande rättigheterna (EUT C 303, 2007, s. 17), motsvarar artikel 48.2 i stadgan artikel 6.3 i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, och har samma innebörd och räckvidd som den, i enlighet med artikel 52.3 i stadgan.

106 Det följer av rättspraxis från Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna att även om rätten till en försvarare enligt nämnda artikel 6.3 omfattar en möjlighet för den berörda personen att anlita en försvarare som han eller hon själv väljer, är denna möjlighet inte absolut (se, för ett liknande resonemang, Europadomstolen, 29 september 1992, Croissant mot Tyskland, CE:ECHR:1992:0925JUD001361188, § 29, och Europadomstolen, 14 januari 2003, Lagerblom mot Sverige, CE:ECHR:2003:0114JUD002689195, § 54). Den kan bli föremål för inskränkningar, under förutsättning att de är föreskrivna i lag, uppfyller ett mål av allmänt intresse och står i proportion till det målet.

107 I förevarande fall framgår det av beslutet om hänskjutande att den nationella lagstiftning som är aktuell syftar till att säkerställa rätten för de anklagade till ett effektivt försvar.

108 Det ska konstateras att detta syfte, som är identiskt med det som eftersträvas genom artikel 3.1 i direktiv 2013/48, är motiverat och att denna lagstiftning står i proportion till syftet.

109 Härvidlag ska det nämligen påpekas att avsaknaden av intressekonflikter hos försvararen är nödvändig för att garantera ett effektivt genomförande av rätten till försvar. Såsom generaladvokaten har påpekat i punkt 110 i sitt förslag till avgörande, kan en försvarare inte försvara två anklagade fullt ut och effektivt i samma förfarande om de har motstridiga intressen, bland annat om en av dem har gjort uttalanden som kan användas mot den andra, utan att den sistnämnde bekräftar dessa uttalanden.

110 Under dessa omständigheter framgår det att den omständigheten att försvararen entledigas och två nya försvarare förordnas eller anlitas av de anklagade kan säkerställa effektiviteten av rätten till försvar och av rätten att få tillgång till en försvarare.

111 Den fjärde frågan ska således besvaras enligt följande. Artikel 3.1 i direktiv 2013/48 ska tolkas så, att den inte utgör hinder mot en nationell lagstiftning som ålägger den nationella domstolen att entlediga den försvarare som utsetts av två anklagade personer, mot de sistnämndas vilja, på den grunden att dessa två personer har motstridiga intressen, eller mot att domstolen tillåter dessa personer att utse en ny försvarare eller, i förekommande fall, själv förordnar två försvarare för att ersätta den förstnämnde försvararen.

Rättegångskostnader

112 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i det nationella målet utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den hänskjutande domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (stora avdelningen) följande:

1) **Artikel 325.1 FEUF ska tolkas så, att den utgör hinder för en nationell lagstiftning som föreskriver en nedläggning av ett straffrättsligt förfarande, såsom den som föreskrivs i artiklarna 368 och 369 i Nakazatelno protsesualen kodeks (straffprocesslagen), i den mån denna lagstiftning är tillämplig på förfaranden avseende fall av grovt bedrägeri och annan grov olaglig verksamhet som riktar sig mot unionens ekonomiska intressen i tullfrågor. Det ankommer på den nationella domstolen att ge full verkan åt artikel 325.1 FEUF genom att i förekommande fall underlåta att tillämpa denna nationella lagstiftning, samtidigt som den ska säkerställa att de anklagades grundläggande rättigheter iakttas.**

2) **Artikel 6.3 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/13/EU av den 22 maj 2012 om rätten till information vid straffrättsliga förfaranden ska tolkas så, att den inte utgör hinder för att detaljerad information till försvaret avseende anklagelsen tillhandahålls efter det att åtal väckts, men innan domstolen prövar anklagelsen i sak och före förhandling, eller till och med efter det att förhandlingen har inletts men innan överläggning sker i målet när det är fråga om sålunda tillhandahållen information som senare ändras, under förutsättning att alla nödvändiga åtgärder vidtas för att säkerställa att rätten till försvar och rättvisa förfaranden iakttas.**

   Artikel 7.3 i direktiv 2012/13 ska tolkas så, att det ankommer på den nationella domstolen att säkerställa att försvaret ges en faktisk möjlighet att få tillgång till handlingar i ärendet, där en sådan tillgång i förekommande fall får ges efter det att åtal väckts, men innan domstolen prövar anklagelsen i sak och före förhandling, eller till och med efter det att förhandlingen har inletts men innan överläggning sker i målet när ny bevisning tillkommer under förfarandet, under förutsättning att alla nödvändiga åtgärder vidtas för att säkerställa att rätten till försvar och rättvisa förfaranden iakttas.

3) **Artikel 3.1 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/48/EU av den 22 oktober 2013 om rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden och förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder samt om rätt att få en tredje part underrättad vid frihetsberövande och rätt att under frihetsberövandet kontakta tredje personer och konsulära myndigheter ska tolkas så, att den inte utgör hinder mot en nationell lagstiftning som ålägger den nationella domstolen att entlediga den försvarare som utsetts av två anklagade personer, mot de sistnämndas vilja, på den grunden att dessa två personer har motstridiga intressen, eller mot att domstolen tillåter dessa personer att utse en ny försvarare eller, i förekommande fall, själv förordnar två försvarare för att ersätta den förstnämnde försvararen.**

Underskrifter